

ҒТАМР 06.81.23

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Б.Ш. ИСМАИЛОВА ^[0000-0002-5784-8526], **А.А. БЕКБАУОВА** ^{[0000-0001-6338-7909]*}

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

*e-mail: abikosha_07@mail.ru

Андатпа. Бұл мақала Қазақстандағы зияткерлік меншік нарығына шолу жасайды. Қазақстандағы зияткерлік меншік нарығының перспективалық өсу нүктелері көрсетілген. Сондай-ақ, ғылымды қажетсінетін кәсіпорындарға талдау жүргізіліп, оның негізінде ұсыныстар берілді.

Нарықтық экономика жағдайында зияткерлік меншік нарықтағы нарықтық тауашаны басып алу және ұстап тұру құралы, ғылымды көп қажет ететін өнім мен жоғары технологиялар көзі, ішкі нарықта да, әлемдік нарықта да, сондай-ақ мәміленің дербес объектісі ретінде де сұранысқа ие бәсекеге қабілетті ғылымды көп қажет ететін өнімді жасау элементі болып табылады. Қазіргі экономикалық процестер компанияның әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттырудың жаңа факторының пайда болуына әкелді.

Зияткерлік меншік жүйесін дамыту мәселелері, оның объектілері шеңберін ұлғайту құқықтарды тіркеу және пайдалану туралы нормаларды, сондай-ақ бұзылған құқықтарды уақтылы және тиімді қорғау нормаларын қамтитын зияткерлік-шығармашылық қызмет нәтижелерін құқықтық қорғаудың тиімді жүйесін құруды талап етеді.

Қазіргі жағдайда зияткерлік меншік әлеуметтік-экономикалық дамудың маңызды факторына айналуға. Мақалада Қазақстанда және шетелде зияткерлік меншік нарығын қалыптастыру және кеңейту мәселелері қарастырылған, нарықтың проблемалары мен перспективалары талқыланады.

Түйін сөздер: зияткерлік меншік, сандық құқықтар, инновациялық қызмет, бизнес пен биліктің өзара әрекеті.

Қазақстан Республикасы – саяси құрылымы жағынан президенттік басқару формасындағы біртұтас мемлекет. Еліміздің Конституциясына сәйкес, Қазақстан Республикасы өз-өзін демократиялық, құқықтық, зайырлы әлеуметтік мемлекет ретінде танытады. Егемен Еліміз 1993 жылдан бастап Дүниежүзілік Зияткерлік меншік ұйымының мүшесі болып табылады.

Қазақстан Республикасы зияткерлік меншік мәселелеріне, оларды құқықтық реттеу мен жетілдіруге айтарлықтай көңіл бөлуде. ҚР тәуелсіздігінің алғашқы жылдары «Қазақстан Республикасы Президентінің меморандумында» Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев Қазақстан үшінші мың жылдықтың шегіне тек түпкілікті реформаланған экономикамен ғана емес, сондай-ақ тұрақты экономикалық өсумен, халықтың өмір сүру деңгейінің артуымен, іс жүзінде инфляцияның нөлдік деңгейімен, ашық және толығымен ырықтандырылған

экономикамен, икемділігімен, барлық жаңаға бейімділігімен, жедел іскерлік белсенділігімен ерекшеленетін, жақындауға тиіс екенін айқындады[1;109].

Бұдан әрі Қазақстан Республикасы Президентінің дәстүрлі түрде жыл сайын жариялайтын Қазақстан халқына Жолдауында "Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуын жеделдету басымдықтарының бірі қорғалған сауда маркасы және зияткерлік меншік құқығы бар тауарларды өндіру үшін қолайлы жағдайлар жасау болып табылады"[2] деп көрсетілген.

Қазақстан Республикасы Президентінің айтуынша, «Индустриялық-инновациялық даму аясындағы жобалардың әлеуметтік маңызы зор. Бұл бағдарлама экономиканы жаңғыртудың басты бағдары болып қала береді. Барлық мемлекеттік органдар бұл жұмысты өзінің негізгі алаңдаушылығы деп есептеуі керек... Инновациялық гранттар бөлу арқылы перспективалы ғылыми зерттеулерді қаржыландыруға арналған бюджет шығыстарын ұлғайтудың маңызы зор. "Ғылым туралы" жаңа заң - ғылымды жүйелі мемлекеттік қолдаудың негізін қалайды. Отандық ғалымдарды қолдау қажет екенін айтты. Назарбаев Университетінің айналасында трансферт пен жаңа технологиялар жасауға жәрдемдесетін инновациялық-зияткерлік кластер қалыптасуға тиіс» деп тілге тиек етті.

Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев нарықтық қоғам дамуының үйреншікті бағдарын өзгертетін өзінің "Қазақстанды әлеуметтік жаңғырту: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам" атты ел халқына Жолдауында: "Қазақстанда, егер тұтастай экономика бойынша қарайтын болсақ, жылына бір қызметкер 17 мың долларға өнім өндіреді. Дамыған елдерде бұл көрсеткіш 90 мың доллардан асады. Қорытынды өте қарапайым: бізге жағдайды түзету - өнімділікті арттырып, инновацияларды өндіру керек". Біздің еліміз үшін ғылым мен техниканың ілгерілеуінен, халықтың білімділігін арттырудан, әлемді қазіргі заманғы технологиялық қайта бөлуге қатысудан басқа өзге даму жолы жоқ. Қазақстан басшылығының бұл жағдайды түсінуі қазіргі заманғы жоғары технологиялық, энергия үнемдейтін, экологиялық таза индустрияға инвестиция салудың қолайлы жағдайларын жасауға деген бұлжымас бағытымен расталады деп өз бағасын берді[3].

Мұндай өнеркәсіпті құру, өз кезегінде, инженерлік ойды және қоғамның басқа да шығармашылық әлеуетін пайдаланбау мүмкін емес.

Зияткерлік меншік жүйесін дамыту, оның объектілері шеңберін ұлғайту мәселелері зияткерлік шығармашылық қызмет нәтижелерін құқықтық қорғаудың пәрменді жүйесін құруды талап етеді, оған құқықтарды тіркеу және пайдалану туралы нормалар да, бұзылған құқықтарды уақтылы және тиімді қорғау нормалары да кіреді. Заңнама, мемлекеттік органдар мен ұйымдар, сондай-ақ осы саладағы бизнестің өзін-өзі реттейтін қоғамдық бірлестіктері

авторлар, өнертапқыштар, селекционерлер, композиторлар, суретшілер, әртістер және басқа да шығармашыл қызметкерлер үшін қолайлы, егеменді Қазақстанның мәдениетін, ғылымы мен өндірісін байытатын шығармашылық қызметкерлерінің жаңа жетістіктер жасауын ынталандыратын құқықтық орта құруға тиіс.

Зияткерлік меншікті қорғаудың қазақстандық жүйесі осы объектілерді қорғаудың әлемдік жүйесіне терең интеграцияланған. Міне, 10 жылдан астам Қазақстанның барлық мемлекеттік органдары мен мамандандырылған ұйымдарының Қазақстанның патенттік жүйесін Дүниежүзілік сауда ұйымына кіру үшін зияткерлік меншік саласында Қазақстан үшін қажетті және жеткілікті талаптарды қоятын TRIPS келісімінің талаптарына сәйкес келтіру бойынша тұрақты қауырт жұмыстар жүріп жатыр.

Қазақстан сондай-ақ отандық зияткерлік меншікті қорғау жүйесін 2011 жылғы 30 маусымдағы №448-IV Қазақстан Республикасының Заңымен ратификацияланған зияткерлік меншік құқықтарын сақтау және қорғау саласындағы реттеудің бірыңғай қағидаттары туралы келісімге сәйкес келтіру бойынша жұмыс жүргізуде.

Зияткерлік меншік ұғымын дұрыс түсіндіру үшін, біздің ойымызша, оның екі құрамдас элементінің мағынасын нақты түсіну керек.

Зияткерлік қызмет объектілеріне және жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді, өнімдерді дараландыру құралдарына, сондай-ақ заңды тұлғаларға айрықша құқықтық мүліктік қатынастардың статистикасын делдал ететін абсолютті құқықтардың түрлерінің бірі ретінде қолданыстағы меншік құқығымен қатар болып табылады және үлкен маңызы бар. Алайда, бұл абсолютті құқықтардың екі түрі құрылатын қызмет нысандары бойынша да, объектілердің өзінде де бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленетінін атап өткен жөн.

Зияткерлік меншік түсінігін XVIII-XIX ғасырларда теоретик-заңгерлер де, теоретик-экономистер де ұдайы қолданды, бірақ бұл ұғымның кең тарауы XX ғасырдың екінші жартысында ғана басталды. Бұған 1967 жылы Стокгольмде дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымын құрған конвенцияға қол қойылуы себеп болды. Алайда XX ғасырдың екінші жартысында, дәлірек айтсақ, 1978 жылы Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымына мүше мемлекеттер ғылыми жаңалықтарды тіркеу туралы Женева келісімін қабылдады [4]. Бұл келісім авторлық құқықты, сондай-ақ ашу және әлем қауымдастығын хабардар ету басымдылығын қамтамасыз етуі керек еді. Дегенмен, ол ешқашан заңды күшке ие болмады. Бұған дейін социалистік лагерь мемлекеттерінде осындай ұлттық тәжірибе болғанымен, ғылыми жаңалықтарды халықаралық деңгейде қорғау жүзеге аспады.

Келесі отыз бес жыл ішінде КСРО-да 400-ге жуық жаңалық тіркелді, ал ашуға өтінімдер саны он екі мыңнан астам болды. Таңдау өте қатаң болғаны сөзсіз. Қазірдің өзінде

«социалистік лагерь» деп аталатын елдердің күйреуімен бірге халықаралық деңгейде ашылуларды ерекше қорғау өз жұмысын тоқтатты [5;9-12].

Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының құрылтай құжаттарына сүйене отырып, зияткерлік меншік ұғымына келесідей құқықтарды қамтиды:

- 1) өнеркәсіптік үлгілер;
- 2) әртістердің орындаушылық қызметі, дыбыс жазуды, радио және теледидар бағдарламалары;
- 3) адам қызметінің барлық салаларындағы өнертабыстар;
- 4) көркем, әдеби, ғылыми туындылар;
- 5) қызмет көрсету таңбалары, тауар белгілері, фирмалық атаулар, сондай-ақ коммерциялық белгілер;

Сондай-ақ ғылыми, өнер, өндірістік, әдеби салалардағы интеллектуалдық қызметке қатысты басқа да құқықтар қамтиды [6].

Белгілі бір уақыт өткеннен кейін Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының қызмет саласына ерекше құқықтар кіреді, олар:

- 1) географиялық нұсқауларға;
- 2) домендік атаулар;
- 3) деректер қоры;
- 4) өсімдіктердің жаңа сорттары, сондай-ақ жануарлар тұқымдары;
- 5) интегралдық микросхемалар;
- 6) радиосигналдар.

Зияткерлік меншікке көбінесе коммерциялық құпияға қатысты заңдар, сондай-ақ олардың дизайны бойынша ерекше құқықтарды білдірмейтініне қарамастан жосықсыз бәсекелестік кіреді.

Заң ғылымында зияткерлік меншік ұғымы біртұтас термин ретінде қарастырылады, оған кіретін сөздерді бөлек түсіндіруге болмайды. Атап айтқанда, зияткерлік меншік мұндай пікірдің жеткілікті кең таралғандығына қарамастан, меншік құқығының жеке бір жағдайы емес, тәуелсіз құқықтық режим, яғни режимдер тобы болып табылады.

Зияткерлік меншік ұғымы бірнеше мағынада қолданылады:

- 1) тар мағынада: тек шығармашылықтың нәтижесі ғана заңмен қорғалады;
- 2) кең мағынада: қорғау шығармашылықтың нәтижелеріне де, сондай-ақ осындай қызметтің нәтижесі болып табылатын басқа объектілерге де беріледі;
- 3) субъективті мағынада: шығармашылық жетістіктер авторларына, патент иелеріне, сондай-ақ дараландыру құралдарын тіркеген өзге де тұлғаларға, олардың мұрагерлеріне,

сондай-ақ құқық мирасқорларына тиесілі жеке және мүліктік сипаттағы өкілеттіктердің жиынтығы өнер, әдеби, ғылыми туындыларға, фонограммаларға, орындаушылыққа, кабельдік хабар және радиобағдар таратуға, өнертабыстар мен өнеркәсіптік үлгілерге, пайдалы модельдерге, тауар белгілеріне, сондай-ақ қызмет көрсету белгілеріне, географиялық белгілерге, фирмалық атауларға жататын зияткерлік қызмет нәтижелеріне айрықша құқықтар, интегралдық схемалар, секция жетістіктері, жосықсыз бәсекеден қорғау;

4) объективті мағынада: пайдаланумен, сондай-ақ интеллектуалдық шығармашылық қызметтің белгілі бір нәтижелерін жасаумен, сондай-ақ азаматтық айналымға қатысушыларды дараландыру құралдарымен байланысты қатынастарды реттейтін нормалардың жиынтығы.

Айта кету керек, зияткерлік меншік дәл білімге негізделген. Білім – белгілі бір салаға қатысты ойлауда, сондай-ақ санада бекітілген шындық фактілерінің жиынтығы. Олар белгілі бір ортада бекітілмейінше, мұндай білім адамнан ажырамайды. Білімнің ең толық классификацияларының бірін Еуропалық Комиссия әзірледі және 2003 жылы ұсынды. Осы классификацияға сәйкес келесі түрлерді ажыратуға болады:

1) технологиялық білім. Оларды білім деп түсіну керек, олардың негізгі көздері өздерінің әзірлемелер мен зерттеулерді жүргізетін кәсіпкерлік сектордың компаниялары, кәсіпкерлік сектор мекемелері, университеттер, мемлекеттік ғылыми мекемелер болып табылады. Сондай-ақ ғылыми-зерттеу қызметі дамыған жаңа кәсіпкерлік құрылымдарды қосуға болады;

2) ғылыми білім, яғни жоғары оқу орындарында оқу барысында, инновациялық зерттеулердің әртүрлі жеке орталықтарында және мемлекеттік ғылыми-зерттеу институттарында іргелі зерттеулер жүргізу кезінде қалыптасқан білім;

3) жаңа өндірістерді ашу кезінде, сондай-ақ кәсіпкерлік сектордағы әртүрлі компаниялар жүзеге асыратын инновациялар;

4) әртүрлі жоғары оқу орындарының жоғары білікті кадрларды, мамандарды дайындаудағы қызметі нәтижесінде және бизнес пен мемлекеттік сектордағы зерттеулер нәтижесінде пайда болатын зияткерлік капитал;

5) корпоративтік секторда құрылған, сондай-ақ әртүрлі желілік құрылымдардың қолданылуы мен қызметі нәтижесінде таралатын ақпараттық-коммуникациялық технологиялар;

6) тұлғаның жоғары оқу орнында, кез келген кәсіптік курстарда, корпоративтік секторда оқу кезінде алған біліктіліктері. Бұл сондай-ақ қызметкердің экономиканың барлық салаларындағы, соның ішінде бизнес секторындағы кәсіби тәжірибесінің нәтижесі болуы мүмкін.

Бірақ айта кету керек, барлық білімді зияткерлік меншікке жатқызуға болмайды. 1967 жылғы Стокгольм конференциясының нәтижелері зияткерлік меншік концепциясын қалыптастырды және оларға қандай құқықтар берілуі керектігін анықтады.

Бүгінгі таңда заманауи нарықта «зияткерлік меншік» жалпы ұғымымен біріктірілген адамның зияткерлік меншік нәтижелерінің маңызы арта түсуде. Олардың айналысы нарықтың негізгі ережелеріне бағынатынына қарамастан, зияткерлік меншік құқықтарының табиғаты, оларды қорғау, сондай-ақ жүзеге асыру бірқатар ерекше белгілерге ие екенін әлі де атап өткен жөн.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н. А. Об итогах развития страны и основных задачах исполнительной власти на среднесрочную перспективу: Меморандум Президента Республики Казахстан. - Алматы, 1996. – 134 с.

2. Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана. Послание Президента – Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана 28.01.2012

3. «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда» (10.07.2012)

4. Женевский договор о международной регистрации научных открытий (подписан в г. Женеве 07.03.1978).

5. Мансурова Г. И., Мансуров П. М. Содержание и генезис понятия «интеллектуальная собственность» // Вестник Ульяновского государственного технического университета. - 2016. - № 2(74). - С. 9-12.

6. Конвенция, учреждающая Всемирную Организацию Интеллектуальной Собственности (Стокгольм, 14 июля 1967 г.).

References

1. Nazarbayev N. A. (1996). On the results of the country's development and the main tasks of the executive branch for the medium term: Memorandum of the President of the Republic of Kazakhstan. - Almaty, 134 p.

2. Socio-economic modernization is the main vector of development of Kazakhstan. (2012) Message of the President-Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan 28.01.2012

3. "Social modernization of Kazakhstan: Twenty steps to a Society of Universal Labor" (10.07.2012)

4. The Geneva Treaty on the International Registration of Scientific Discoveries (signed in Geneva on 07.03.1978).

5. Mansurova G. I., Mansurov P. (2016) M. The content and genesis of the concept of "intellectual property" // Bulletin of the Ulyanovsk State Technical University. № 2(74). - Pp. 9-12.

6. Convention establishing the World Intellectual Property Organization (Stockholm, July 14, 1967).

ПРОБЛЕМЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Б.Ш. ИСМАИЛОВА, А.А. БЕКБАУОВА*

Актыбинский региональный университет имени К. Жубанова, Актобе, Казахстан

*e-mail: abikosha_07@mail.ru

Аннотация. Данная статья представляет собой обзор рынка интеллектуальной собственности в Казахстане. Показаны перспективные точки роста рынка интеллектуальной собственности в Казахстане. Также проведен анализ наукоемких предприятий, на основе которого даны рекомендации.

В условиях рыночной экономики интеллектуальная собственность является инструментом захвата и удержания рыночной ниши на рынке, источником наукоемкой продукции и высоких технологий, элементом создания конкурентоспособной наукоемкой продукции, востребованной как на внутреннем рынке, так и на мировом рынке, а также в качестве самостоятельного объекта сделки. Современные экономические процессы привели к появлению нового фактора повышения конкурентоспособности компании на мировом рынке.

Вопросы развития системы интеллектуальной собственности, увеличение круга его объектов требует создания эффективной системы правовой защиты результатов интеллектуально-творческой деятельности, которые включают нормы о регистрации и использовании прав, а также нормы своевременной и эффективной защиты нарушенных прав.

В современных условиях интеллектуальная собственность становится важным фактором социально-экономического развития. В статье рассмотрены вопросы формирования и расширения рынка интеллектуальной собственности в Республике Казахстан и за рубежом, обсуждаются проблемы и перспективы рынка.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, цифровые права, инновационная деятельность, взаимодействие бизнеса и власти.

PROBLEMS OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE CONDITIONS OF MODERN ECONOMY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

B.SH. ISMAILOVA, A.A. BEKBAUOVA*

K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan

*e-mail: abikosha_07@mail.ru

Annotation. This article is an overview of the intellectual property market in Kazakhstan. Promising growth points of the intellectual property market in Kazakhstan are shown. An analysis of knowledge-intensive enterprises was also carried out, on the basis of which recommendations were given.

In a market economy, intellectual property is a tool for capturing and retaining a market niche in the market, a source of knowledge-intensive products and high technologies, an element of creating competitive knowledge-intensive products in demand both on the domestic market and on the world market, as well as an independent object of the transaction. Modern economic processes have led to the emergence of a new factor to increase the competitiveness of the company in the global market.

The issues of the development of the intellectual property system, the increase in the range of its objects require the creation of an effective system of legal protection of the results of intellectual and creative activity, which include the rules on registration and use of rights, as well as the norms of timely and effective protection of violated rights.

In modern conditions, intellectual property is becoming an important factor of socio-economic development. The article discusses the formation and expansion of the intellectual property market in the Republic of Kazakhstan and abroad, discusses the problems and prospects of the market.

Key words: intellectual property, digital rights, innovation activity, interaction of business and government.